

Кухар Олександр Васильович¹, кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права, **Крюкова Ірина Олександрівна²**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування, **Руденко Сергій Валентинович¹**, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
¹Державний біотехнологічний університет
²Одеський державний аграрний університет

Kukhar Oleksandr¹, Candidate Of Law Sciences, Associate Professor, <https://orcid.org/0000-0003-4897-9636>, **Iryna Kryukova²**, Doctor of Economics, Professor, <https://orcid.org/0000-0002-0577-6364>, **Rudenko Serhii¹**, Candidate of Economics, Associate Professor, <https://orcid.org/0000-0002-2874-1957>
¹State Biotechnological University
²Odessa State Agrarian University

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

REALIZATION OF THE POTENTIAL OF DIVERSIFICATION OF AGRICULTURAL BUSINESS TO REDUCE THE RISKS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Кухар О. В., Крюкова І. О., Руденко С. В. Реалізація потенціалу диверсифікації аграрного бізнесу для зниження ризиків сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 24– 28.

Kukhar O., Kryukova I., Rudenko S. Realization of the potential of diversification of agricultural business to reduce the risks of sustainable development. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. Volume 9. № 1, pp. 24 – 28.

Поглиблення глобальних проблеми розвитку людства потребує нових підходів до розв'язання стратегічних завдань подальшого існування. Сільське господарство – базовий сектор національної економіки України, стан розвитку якого значною мірою визначає темпи економічного зростання. В агросекторі останніми роками накопичилось багато проблемних питань, розв'язання яких потребує активізації процесів диверсифікації господарської діяльності. У статті виявлено основні ризики і проблеми, які можуть бути розв'язані на основі напрямів розширення диверсифікації аграрного бізнесу. Обґрунтовано склад потенціалу диверсифікації господарської діяльності аграрних бізнес-суб'єктів на засадах сталого розвитку. Проведено аналіз виробничої структури сільського господарства. За результатами проведених досліджень диверсифікацію аграрного бізнесу запропоновано розглядати як спосіб відновлення та забезпечення біорізноманіття сільськогосподарських культур і тварин, який заснований на принципах раціонального використання біоресурсного агропотенціалу досягнення цілей сталого розвитку сільського господарства і сільських територій. Обґрунтовано основні принципи диверсифікації господарської діяльності агропідприємств на засадах сталого розвитку.

Ключові слова: диверсифікація, сільське господарство, сільські території, розвиток, можливості, ризики.

The deepening of the global problems of human development requires new approaches to solving the strategic tasks of further existence. With this approach, under modern conditions, the concept of sustainable development appears, with the help of which it is possible to ensure the achievement of the goals of sustainable development of national economies and society. Agriculture is the primary sector of Ukraine's national economy, and the state of development largely determines the economic growth rate. In recent years, many problematic issues have accumulated in the agricultural sector, which requires intensifying the diversification processes of economic activity. The article identifies the principal risks and problems that can be solved based on directions for expanding the diversification of agrarian business, among them optimizing the sectoral balance, increasing the rationality and environmental friendliness of the use of natural resources, restoring biodiversity, reviving the human resources potential of rural areas and mitigating the consequences of inclusive gaps between rural and urban areas of the country. The composition of the potential for diversification of economic activity of agrarian business entities based on sustainable development is substantiated. Among the main elements proposed are food security, climate neutrality and preservation of biological resources, inclusiveness of development of rural areas, and economic opportunities.

The analysis of the production structure of agriculture showed the dominance of crop production and a decrease in the share of livestock production. Based on the results of the conducted research, it is proposed to consider the diversification of agrarian business as a way of restoring and ensuring the biodiversity of crops and animals, which is based on the principles of rational use of bioresource agricultural potential to achieve the goals of sustainable development of agriculture and rural areas. The fundamental principles of diversification of economic activities of agricultural enterprises based on sustainable development were defined as eco-tolerance of agricultural production, food sufficiency, inclusiveness, achievement of sectoral balance of agricultural production, efficiency, improvement of the level of well-being and quality of the country's population.

Keywords: diversification, agriculture, rural areas, development, opportunities.

Вступ

Загострення проблем розвитку суспільства, що накопичувались протягом багатьох років, призвели до появи та активного поширення глобальної концепції сталого розвитку, основною метою якої є захист інтересів теперішніх і майбутніх поколінь. Україна, як активний учасник світових і європейських процесів, також приєдналась до цієї глобальної ініціативи, результатом чого стала низка спільних програм

© Кухар Олександр Васильович, Крюкова Ірина Олександрівна, Руденко Сергій Валентинович, 2024

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024 рік. Том 9. № 1.

довгострокового розвитку України та багатьох країн світу у різноманітних галузях національної економіки. Одним з найбільш перспективних видів економічної діяльності України, що відіграє важливу роль у досягненні цілей сталого розвитку, є аграрний сектор. Сільське господарство України має потужний потенціал продуктивності, забезпечення глобальної продовольчої безпеки та підвищення рівня добробуту населення країни. Водночас агросектору національної економіки притаманні численні гострі проблеми, які стримують цей потенціал і темпи економічного зростання галузі. Сталий розвиток сільського господарства і сільських територій залежить не тільки від сукупності політичних і макроекономічних чинників. Провідну роль відіграє політика і стратегії агроменеджменту, цінності і пріоритети розвитку агробізнесу та їх відповідність інтересам усіх стейкхолдерів. Можливості сталого розвитку бізнес-суб'єктів аграрної сфери залежать також від обраного типу, форм і методів господарювання, серед яких окреме місце займає диверсифікація аграрного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні засади диверсифікації діяльності аграрних підприємств становлять площину наукового пошуку багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, які намагаються знайти шляхи підвищення ефективності і екологічності розвитку сільського господарства. Диверсифікація не нова для аграрного сектору України сфера досліджень, якій приділена значна увага відомих економістів-аграрників, серед яких: В. Андрійчук, Г. Калетнік, М. Корінько, М. Малік, О. Могильний, В. Россоха, В. Ткачук, О. Томілін, А. Чикуркова, В. Юрчишин та ін. Водночас зміни умов господарювання, які виникають під час здійснення трансформаційного переходу на засади сталого розвитку сільського господарства і сільських територій, актуалізують це питання у принципово новому контексті.

Диверсифікація – це одна з суспільних форм організації виробничої діяльності бізнес-структур [1]. Часто диверсифікація бізнесу реалізується у форматі розширення товарного асортименту продукції або як вихід за межі основного виду діяльності [2]. Вона сприяє освоєнню нових видів виробництв, запобіганню банкрутства з урахуванням екосоціальних інтересів мешканців сільських територій [3].

М. Корінько розглядає диверсифікацію як перехід від традиційних видів продукції до більш прибуткових [4]. Водночас пріоритет рентабельності за сучасних умов усе частіше доповнюється іншими пріоритетами аграрного бізнесу, значна кількість з яких відповідає засадам сталого розвитку. А. Барман характеризує диверсифікацію як один з найбільш екологічно раціональних, економічно ефективних і розумних підходів до зниження ступеня невизначеності у сільському господарстві, зокрема за умов інтенсивних кліматичних змін [5].

Б. Гандвар та інші науковці розглядають диверсифікацію як реінвестування ресурсних потоків (земля, капітал, людський капітал, біологічні активи) в інші (супутні) види діяльності [6]. М. Ільчук та інші вчені обґрунтували економічну доцільність розвитку таких видів диверсифікації діяльності агропідприємств: фінансова, продуктова (промислова та асортиментна), маркетингова [7].

Досить поширеним є методичний підхід до розгляду диверсифікаційної діяльності агропідприємств з позицій підвищення їх конкурентоспроможності [8] та досягнення інших стратегічних цілей бізнесу [9, 10].

За сучасних умов і підходів до агроменеджменту диверсифікація постає динамічною та ітеративною концепцією, що заснована на попиту, пропозиції, потребах і інтересах усіх зацікавлених у суспільному процесі сторін [11]. Вона може стати методом, який поєднує стратегічні цінності, вимоги продовольчої безпеки, форми і способи управління, що сприяють створенню довгострокової агровартості на засадах збереження і відновлення всіх видів ресурсів. Однією з основних переваг диверсифікації є зниження ризиків імплементації концепції сталого розвитку у практику бізнес-управління.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є характеристика потенціалу диверсифікації господарської діяльності аграрних бізнес-суб'єктів на основі зниження ризиків імплементації цінностей сталого розвитку сільського господарства і сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Диверсифікація господарської діяльності бізнес-суб'єктів аграрного сектору є вимогою сьогодення і майбутнього та дієвим інструментом управління агробізнесом на засадах сталості і кліматичної нейтральності. Диверсифікація дозволяє звести до мінімуму проблеми деградації ґрунтів, розповсюдження шкідників і хвороб біологічних активів, забруднення навколишнього середовища та залежності товарного асортименту від волатильності агропродовольчого ринку. Диверсифікація виступає методом зниження бізнес-ризиків і загроз порушення балансу виробництва. У межах сільських територій диверсифікація формує можливість пом'якшення сезонності агровиробництва і вирішення проблем зайнятості сільського населення. Концепція диверсифікації господарської діяльності не є новою для вітчизняної та зарубіжної практики аграрного бізнесу. Проте імплементація засад сталого розвитку у практику агроменеджменту поступово вимагає пошуку дієвих підходів і механізмів, орієнтованих на розв'язання основних проблем сільського господарства і сільських територій з врахуванням стратегічних соціально-економічних і екологічних цінностей і потреб. За таких умов диверсифікація агробізнесу набуває принципово нового значення та може бути використана на основі стратегічно модифікованих методичних і практичних підходів до управління.

Диверсифікація діяльності бізнес-суб'єктів на засадах сталого розвитку може сприяти зниженню ризикованості сільського господарства та сільських територій завдяки таким напрямкам:

- оптимізація структурного галузевого балансу між виробництвом продукції рослинництва і тваринництва агроформувань;
- створення умов для відродження окремих підгалузей, масштаби і темп розвитку яких в Україні значно скоротились останніми роками внаслідок домінуючого пріоритету рентабельності власників агробізнесу (кормовиробництво, молочне та м'ясне скотарство);
- відновлення складу біологічного різноманіття у сільському господарстві та темпів відтворення продуктивного поголів'я сільськогосподарських тварин на основі природно-біологічних факторів (зі значним обмеженням і контролем за використанням хімічних речовин і ГМО);
- відновлення кадрового потенціалу агросфери та покращення кількісних і якісних показників людського капіталу сільського господарства і сільських територій;
- створення та розвиток нових видів діяльності сільськогосподарського і суміжного з ними характеру, які формуватимуть передумови для залучення інклюзивних інвестиційних потоків і підвищення рівня доходів фермерів і населення українського села;
- забезпечити збереження екобіологічних агроєкосистем для покращення їх властивостей приносити вигоду для теперішніх і майбутніх поколінь;
- сприяння справедливому та інклюзивному розподілу ресурсів і вигід, які виникають у процесі диверсифікації використання природно-біологічних активів;
- інтегрувати цінності диверсифікованих сталих агроєкосистем у стратегії і процеси покращення якості життя населення країни.

Вирішення цих основних завдань і практична реалізація потенціалу диверсифікації діяльності агропідприємств має забезпечуватись на принципах і цінностях сталого розвитку, цілі якого постають пріоритетними для світової спільноти та України. За такого підходу у ролі основних елементів потенціалу диверсифікації сталого аграрного бізнесу можна виділити такі: продовольча безпека, кліматична нейтральність і збереження біоресурсів, інклюзивність розвитку сільських територій, економічні можливості (рис. 1).

Рис. 1. Складові потенціалу диверсифікації господарської діяльності аграрних бізнес-суб'єктів на засадах сталого розвитку. Джерело: авторська розробка.

Глобальна концепція сталого розвитку, до якої активно долучилась й Україна, передбачає раціональне використання та управління активами у спільних інтересах усіх учасників суспільного процесу. Це означає збереження (відновлення) можливостей на основі поєднання всіх видів активів: матеріальних, фінансових, нематеріальних, природних, біологічних і соціальних. Відповідно, сталі підходи до агроменеджменту під час вибору варіантів диверсифікації господарської діяльності мають враховувати соціальні, екологічні та економічні аспекти. Сучасні методи і форми господарської діяльності, які використовують у практиці більшість аграрних формувань, враховують лише окремі з цих аспектів. У

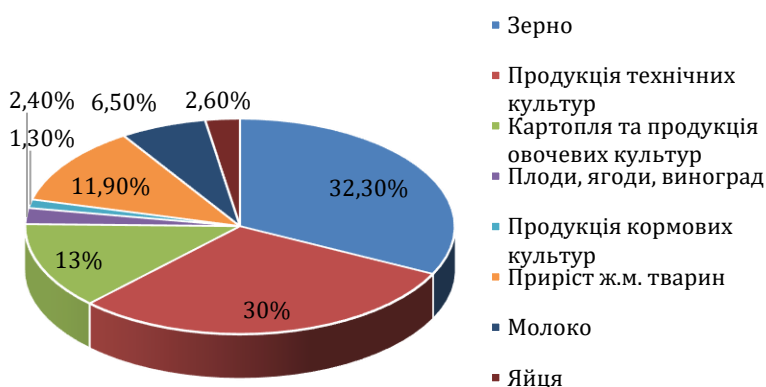

Рис. 2. Виробнича структура сільського господарства України у 2022 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [12].

капіталу на розвитку рослинницької галузі. Основним фактором, який став каталізатором згортання диверсифікаційних процесів в агробізнесі, стали цінові ризики агропродовольчого ринку. Неприятливі для агровиробників ціни на продукцію сільського господарства тривалий час на давали змоги для

площині сільськогосподарського виробництва це призвело до істотного поглиблення спеціалізації бізнесу на вирощуванні зерно-технічних культур і втраті потенціалу виробництва багатьох видів продукції сільського господарства. Так, частка зерна у виробничій структурі агропідприємств останніми роками збільшилась до 32,3%, частка продукції технічних культур – до 30%, питома вага приросту живої маси тварин скоротилась до 12%, молока – до 6,4% (рис. 2).

Такі результати є наслідком згортання процесів диверсифікації діяльності агропідприємств України та одночасної концентрації зусиль і

відшкодування витрат та отримання прибутку. Внаслідок цього значною мірою було втрачено ресурсно-виробничий потенціал галузі тваринництва, що призвело до накопичення інших гострих соціально-економічних проблем у сільському господарстві.

Проведені дослідження дозволяють визначити диверсифікацію аграрного бізнесу як спосіб відновлення та забезпечення біорізноманіття сільськогосподарських культур і тварин, який заснований на принципах раціонального використання біоресурсного агропотенціалу з метою підвищення продуктивності його використання, зниження рівня ризикованості агробізнесу, підвищення стабільності його доходів і досягнення цілей сталого розвитку сільського господарства і сільських територій.

За такого підходу до управління аграрним бізнесом диверсифікація може стати інструментом побудови більш сталих агроecosистем виробництва, сталих ланцюгів створення агроартості та отримання довгострокових соціально-економічних вигід (рис. 3).

Реалізація потенціалу диверсифікації аграрного бізнесу на засадах концепції сталого розвитку може надати можливості до отримання таких форм бонусів для власників бізнесу, персоналу, населення сільських територій та інших стейкхолдерів: підвищення рівня продовольчої безпеки та якості життя населення країни; подолання проблем бідності та інклюзивних розривів, які мають місце між міськими і сільським районами; створення додаткових робочих місць; зниження ступеня ризикованості бізнесу; захист і збереження екосередовища; підвищення рівня доходності агровиробників; досягнення галузевого та екологічного балансів; підвищення раціональності та сталості використання ресурсів та агроecosистем.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведені дослідження дозволили визначити, що диверсифікація господарської діяльності бізнес-суб'єктів аграрного сектору є важливим інструментом стратегічного розвитку і здобуття економічних вигід. За умов імплементації засад концепції сталого розвитку роль і значення диверсифікації аграрного бізнесу значно зростає. Диверсифікація діяльності агропідприємств формує передумови для отримання не лише економічних бонусів та зниження рівня ризикованості господарювання. За умов переходу на довгострокові цінності сталого розвитку диверсифікація є інструментом вирішення складних виробничих, соціальних та екологічних проблем сільського господарства і сільських територій. Потенціал диверсифікації аграрного бізнесу визначає можливості зміцнення продовольчої безпеки, досягнення кліматичної сталості і збереження природних і біоресурсів агросфери, визначає потенціал розв'язання завдань інклюзивного розвитку сільського господарства і сільських територій. Для цього диверсифікація агробізнесу має здійснюватися на принципах екологічності агровиробництва, продовольчої достатності, інклюзивності, досягнення галузевого балансу агровиробництва, ефективності, підвищення рівня добробуту та якості населення країни. Перспективами подальших наукових пошуків в обраному контексті постає вибір та обґрунтування форм і напрямів диверсифікації господарської діяльності аграрних бізнес-суб'єктів з урахуванням пріоритетів і цінностей сталого розвитку.

Рис. 3. Базові принципи диверсифікації діяльності бізнес-суб'єктів аграрного сектору на засадах сталості

Джерело: авторська розробка.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Київ: КНЕУ, 2004. 624 с.
2. Мочерковий С.В. Економічна енциклопедія. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. С. 952.
3. Малік М.Й. Актуальні питання диверсифікації виробництва в аграрній сфері. *Ефективна економіка*. 2012. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1689>.
4. Корінько М.Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, організація: монографія. Київ: Інформ.аналіт. агентство, 2007. 429 с.
5. Barman A., Saha P., Patel S., Bera A. Crop Diversification an Effective Strategy for Sustainable Agriculture Development. *Sustainable Crop Production-Recent Advances*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.102635>.
6. Gangwar B., Duhoon S.K, Gill M.S. System based production potential, yield gaps and diversification opportunities in selected zones of India. *Progressive Agriculture*. 2010. №10(3). P. 19-26.
7. Ilchuk M., Nikitchenko S., Sytnyk O., Pavlenko V. Diversification of entrepreneurial activities in the agricultural sector of Ukraine's economy in the post-war period. *Ekonomika APK*. 2023. № 30(4). P. 25-35. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202304025>.
8. Чикурова А.Д., Юр'єв В.В. Теоретичні аспекти розвитку диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2021. № 21-22. С. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.21-22.80>.
9. Ткачук В.І. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Львів, 2012. 39 с.

-
10. Калетнік Г.М., Гончарук І.В., Ємчик Т.В., Лутковська С.М. Аграрна політика та земельні відносини: підручник. Вінниця: ВНАУ, 2020. 307 с.
 11. Томілін О., Краснікова О., Гечбаія Б., Зоря С., Дроботя Я., Синиця Ю. Управління ризиками в аграрному секторі: фінансовий аспект. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 4(51). С. 147-162. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.51.2023.4096>.
 12. Сільське господарство України. 2022. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

References

1. Andrijchuk, V.H. (2004). *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv*. [Economics of agricultural enterprises]. KNEU. Kyiv. Ukraine.
2. Mochernyj, S.V. (2000). *Ekonomichna entsyklopediia*. [Economic encyclopedia]. Vydavnychjy tsestr «Akademiiia». Kyiv. Ukraine.
3. Malik, M.J. (2012). «Actual issues of diversification of production in the agrarian sphere». *Efektivna ekonomika*. № 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1689>.
4. Korin'ko, M.D. (2007). *Kontrol' ta analiz diial'nosti sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh ii dyversyfikatsii: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia*. [Control and analysis of the activity of economic entities in the conditions of its diversification: theory, methodology, organization]. Inform.analit. ahentstvo. Kyiv. Ukraine.
5. Barman, A., Saha, P., Patel, S., Bera, A. (2022). «Crop Diversification an Effective Strategy for Sustainable Agriculture Development». *Sustainable Crop Production-Recent Advances*. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.102635>.
6. Gangwar, B., Duhoon, S.K, Gill, M.S. (2010). «System based production potential, yield gaps and diversification opportunities in selected zones of India». *Progressive Agriculture*. №10(3). pp. 19-26.
7. Ilchuk, M., Nikitchenko, S., Sytnyk, O., Pavlenko, V. (2023). «Diversification of entrepreneurial activities in the agricultural sector of Ukraine's economy in the post-war period». *Ekonomika APK*. № 30(4). pp. 25-35. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202304025>.
8. Chykurkova, A.D., Yur'iev, V.V. (2021). «Theoretical aspects of the development of diversification of agricultural enterprises». *Ahrosvit*. № 21-22. pp. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.21-22.80>.
9. Tkachuk, V.I. (2012). *Dyversyfikatsiia diial'nosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka*. [Diversification of the activities of agricultural enterprises: theory, methodology, practice]. Abstract of Ph.D. Thesis. 08.00.04. L'viv. Ukraine.
10. Kaletnik, H.M., Honcharuk, I.V., Yemchuk, T.V., Lutkovs'ka, S.M. (2020). *Ahrarna polityka ta zemel'ni vidnosyny*. [Agrarian policy and land relations]. VNAU. Vinnytsia. Ukraine.
11. Tomilin, O., Krasnikova, O., Hechbayia, B., Zoria, S., Drobotia, Ya., Synytsia, Yu. (2023). «Risk management in the agricultural sector: financial aspect». *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. № 4(51). pp. 147-162. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.51.2023.4096>.
12. Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy. (2022). [Agriculture of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.